

A TOKAJI SZŐLŐHEGYEK MŰVELÉSE, A SZŐLŐS INGATLAN BECSÉRTÉKE A 18. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL

BENCSIK JÁNOS

Az 1715. évi XLIX. tc. proskribálta, jogaitól megfosztotta a fejedelmet, II. Rákóczi Ferencet. A nagy múltú Rákóczi-birtok sorsát e törvény megpecsételte.¹ Tokaj – a szomszédos Tarcallal együtt – a királyi kamara tulajdonába került. Az alkalom kínálta magát, s újra szervezték a Tokaj-diósgyőri uradalmat. Egy évszázad múlva Tokaj első történésze, Spech Lajos így írt erről: „Most (1822.) a Tokaji, Tarczali és Diós-Győri Uradalom egyesült, Tokajban egy kasznárság vagyon, a Tisztartósság, a többi Uradalmi hivatalokkal Tarczalon, a Prefectorátusság pedig Diós-Győrben.”² Ettől kezdve Tokaj gazdagon termő szőlőhegyei az uralkodók jövedelmét gyarapították. Érdemes volt tehát számon tartani e jövedelmező birtoktest gazdasági – s ezzel együtt társadalmi – helyzetét. A legjobban szervezett adminisztráció (a királyi kamara) időről időre összeíratta a tokaji szőlőhegyek (promontorium) birtokosait, illetve a város – ezekben az évtizedekben folyton gyarapodó – népességét.³ Korszakunk két legteljesebbnek tekinthető *szőlőösszeírása* az 1765-i, illetve az évszám nélküli, feltehetően az 1770-es évek elejéről származtatható „conscriptio vinearum”.⁴ E két összeírásra későbbiekben még visszatérünk. Úgy tűnik, hogy ekkorra állandósultak az 1750-es években bevezetett feudális szigorítások,⁵ melyek *Orosz István* megfogalmazása szerint „földesúri támadások a gazdag és tekintélyes hegyaljai mezővárosok ellen”.⁶ A mezőgazdálkodásban lassan új korszak vette kezdetét.⁷

E földesúri támadások egyik célja a királyi uradalomban (s itt bennünket Tokaj érdekel) is a témánk szempontjából igen fontos *szőlődézsma* mértékének fokozása volt. A *mustból* az eddigi kilenced helyett hetedet követelt a földesúri hatóság. Az eddigi ismeretlen *aszú-szem* hetedes dézsmáját is bevezette. 12 évről 7 évre csökkentette az új telepítésű szőlők dézsmamentességét. Nem véletlenül panaszkodtak tehát a tokaji adózók az 1772-es *invesztigáció* végrehajtói előtt „szomorú sors”-uk miatt.⁸ A kilenc pontra adott paraszti válaszok szinte változtatás nélkül kerültek be Tokaj 1774-es,

1. Wellmann I., A Rákóczi-birtokok sorsa. *Lukinich Imre* (szerk.): Rákóczi emlékkönyv. Bp. 1935. 111.

2. Spech L., Tisza Tokaj Várossának rövid leírása. 21. Tudományos Gyűjtemény, 1823.

3. Vö. Bencsik J., A Tokajba települők származása. Szülőföldünk 12. Miskolc, 1988.

4. Zemplén megyei Levéltár, Tokaj város iratai (továbbiakban: ZmL.) Conscriptio IV. 4.

5. Bencsik J., Az 1757-es földesúri erőszak a tokaji paraszttal szemben, s annak eredménye. Észak-Magyarország, 1989. márc. 4.

6. Orosz I., Földesúri támadások a hegyaljai mezővárosok ellen a XVIII. század második felében. Agrártörténelmi Szemle. 1975.

7. Orosz I., Szerkezeti változások a XIX. századi magyar mezőgazdaságban. Előadások a Történettudományi Intézetben. 10. Bp. 1988. 3.

8. ZmL. Examina super Punctis Tokaj, 1772. Loc. 105. Nro. 641.

nyeket vettek figyelembe szerkesztői. Mindkét összeírásból kitűnik, hogy ekkor Tokajban nem volt *telkes* (tehát szántófölddel rendelkező) jobbágság; megélhetés alapja a Mária Terézia-féle, országos méretű urbáriumának magyarázó szövegrészletébe.⁹ E forrásunkban sajátos szemlélet kapott hangot, és pedig hol bizonyos elégedetlenség, hol mértéktartó elégtelenség fogalmazódott meg az urbáriumban. Ugyanazt a jelenséget egyik oldalról *beneficium*ként, más oldalról közelítve *maleficium*ként értékelték. S mintegy mellékes jelenségként hangozhattak el az alábbiak: „... emellett Város – jobbágy állapotú – Lakossainak szöllejek lévén, azokból jó esztendőben midőn az Úr Isten hegyeket meg áldja, nem tsak a borbul, hanem az aszú szőlőből is szoktak pénzt árulni szüreti költségekre és egyéb szükségre”.¹⁰ Olvassuk csak tovább az urbárium szövegét! „... a Szöllejek jobbára nagy magos hegyeken lévén azokhoz, mind a homlitáshoz kívántató trágya hordás, mind pedig a szüretelés igen terhes és költséges szokott lenni, ki vált képen a szekér útnak nem létele miatt, szölleiknek termését hátakon kényteleníttetnek haza hordani a lakosok nagy károkkal, mely miatt a jó hegyeken sok dézma adó szőlők parlagon is maradtak”.¹¹

Jegyezzük meg, hogy az 1774-ben felvett urbárium idejére már a szőlő határozta meg Tokaj gazdálkodását, pontosabban szántóföldi (illetve mezőgazdasági) gazdálkodását.¹² E *monokulturális* berendezkedés sajátos, jellemző társadalmi-gazdasági képletet eredményezett. Tokaj jobbágsága zömében házas, kisebb hányadában házatlan zsellérekből állott.¹³

Tokaj 1774-es és 1777-es urbárium

osztály, réteg évek	nemes	telkes jobbágy	házas	háztatlan zsellér	urasági szolga	összes háztartás
1774	?	–	215	2	?	217
%-a	?	–	99,07	0,93	?	100,0
1777	53	–	250	12	8	323
%-a	16,40	–	77,39	3,71	2,47	100,0

E két, egymást rövid időközzel követő urbárium jó összehasonlítást biztosíthat számunkra. Annyi bizonyos, hogy rendeltetésük nem lehetett azonos. Az 1774-es urbáriumban csak (!) a jobbágy státusú, közelebről zsellér, robotra is kötelezett családfőket lajstromozták; ez tehát az 1767-es országos összeírás feltételeit elégítette ki. Az 1777-esben a helyben (Tokaj) lakó, feltehetően minden családfő szerepelt, függetlenül társadalmi állapotától, nemes, zsellér avagy szolga voltától. Valószínű, hogy földesúri igé-

9. ZmL. Tokaj város urbárium.

10. Uo. Ez a leírás alkalmas arra, hogy a szőlőművelést részletesen tanulmányozzuk. Nevezetesen, a homlitáshoz csatlakozott trágyázásról tesz említést, továbbá a meredek, több helyütt szekérel meg sem közelíthető szőlőkre panaszkodnak.

11. Az 1777-es urbárium: ZmL. Loc. 104. Nro. 624. Talán érdemes lenne egy összehasonlítást elvégezni a névanyagban (1774 és 1777), s ebből következtetni a nagymértékű különbözősége.

12. Vö. *Frisnyák S.*, Történeti földrajz. Nyíregyháza, 1985. 64.

13. Erre az urbáriumban utalás történik: „Ezenn Városnak első Classishoz tartozandó feő bor termő szőlő hegyei lévén, melyeken rész szerént Méltóságos Földes Uraság, rész szerént pedig a külső Urak jobbára szőlőknek a javát bírván, azokban Város Lakossainak és szegénységének tavaszkor és Nyáron pénz keresésére jó alkalmatosságok vagyon.”

szőlőbirtok, illetve a bőséges munkaalkalom lehetett. Hozzátevé, az egyre népesebb kézműves- és kereskedőréteg társadalmi-gazdasági szerepét sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Itt lehet megjegyeznünk azt is, hogy bár helyben nem volt *urbáriális szántóföld*, ez azonban nem jelentette azt, hogy a tokajiak egyáltalában nem műveltek volna szántóföldet. Tudunk arról, hogy lejártak az Alföldre, s ott aratással, nyomtatással keresték meg évi kenyerüket.¹⁴ Arról is vallanak forrásaink, hogy a tokajiak a környező falvak (elsősorban Rakamaz, Nagyfalu) határában bérelt szántóföldön gazdálkodtak,¹⁵ vagy részes művelést, napszamos munkát végeztek.¹⁶

Lássuk a továbbiakban a már szóba hozott szőlőösszeírásokat, s próbáljunk általános érvényű következtetésekre törekedni az eredeti konskripciók többirányú tanulmányozásával! Ehhez mintegy bevezetésként hozzáfűzhetjük, hogy valószínű, az 1765-ös

A tokaji szőlőhegyek jogi és gazdasági helyzete 1765- és 1772-ben
(területe kapásokban)

Szőlőhegy neve	Területe		szabad	Ebből		dézsmás	Ültetvény állapota
	1765	1772		%-ban	kétes		
Békató	118	166	28	16,86	28	138	–
Felső-Kanducs	178	198	180	90,90	–	18	–
Kolcsag Allya	42	42	–	–	–	42	–
Felső-Kolcsag	150	447	402	89,93	–	45	–
Tajpó	300	–	300	–	–	–	–
Kun György	100	97	97	100	–	–	–
Német	60	60	60	100	–	–	–
Nagyszöllő	110	88	88	100	–	–	–
Uzsora	–	25	25	100	–	–	–
Kusaj	–	16	16	100	–	–	–
Baráth	30	40	40	100	–	–	–
Felső-Baxa	62	68	46	67,64	–	22	–
Alsó-Baxa	53	51	–	–	–	51	–
Baxa Allya	52	49	–	–	–	49	–
Nyesti	144	157	119	75,79	–	38	–

(Folytatás a 154. oldalon)

14. Az urbárium és vizsgatáció mellett a városi levéltárban (ZmL.) számos adatra bukkanhatunk: „Az múlt aratáskor oda járván aratni, azt mondotta nékem, hogy az arató részen vette meg (ti. a tartozást).” Törv.-széki iratok. 1781. „Már most az kaszállás, mind az aratás Isten jó voltából igen végbe ment, úgy hogy annyira nem szűkölködik e tartomány szőlő mivesek dolgából.” Uo. Tanácsi iratok. 1764. aug. 14. „Vereb András kő hányó (. . .) nyáron aratási kenyér keresetre is ideje lévén, azon munkába 5-6 heteket vidéken töltvén.” Uo. Tanácsülési jkv. 1818. Nro. 202.
15. ZmL. „Soltész Istvánnának a Nagy falusi földről hozattam haza (ide Tokajba) egy szekér kukoriczát, mely N(emes) N(emzetes) Bónis István Uram földjében termett.” Törv.-széki ir. 1781.
16. ZmL. „Bertalan nap után (. . .) a midőn a menyecske Rakamazra szándékozott kukoriczát törni (mondotta) . . . el megyek én, mert pénzt adnak nekem azért.” Törv.-széki ir. 1781.

(Folytatás a 153. oldalról)

Szőlőhegy neve	Területe		Ebből			dézsmás	Ültetvény állapota
	1765	1772	szabad	%-ban	kétes		
Nyesti Allya	164,5	161	–	–	–	161	–
Kónya	34	35	16	45,71	–	19	–
Csuka	140	24	24	100	–	–	–
Alsó-Kónya	43	171	61	35,67	–	110	–
Kismogyorós	71	75	–	–	–	75	–
Nagymogyorós	224	229	72	31,44	–	157	–
Paxi	193	180	93	51,50	37	87	–
Ménese Oldal	84	130	–	–	–	130	–
Hétszöllő	260	453	250	55,18	–	203	puszta 200
Felső kalodás	186	206	–	–	–	206	puszta 191 új telepítés 15
Alsó-Kalodás	123	124	–	–	–	124	puszta 16
Gyepüs	36	108	–	–	–	108	–
Alsó-Gyepüs	60	–	–	–	–	–	–
Lencsés	108	100	–	–	–	100	puszta 14
Garai	172	195	149	76,41	–	46	puszta 52 új telepítés 30
Messzelátó	105	201	201	100	16	–	–
Szerelmi	124	–	–	–	–	–	–
Kertes	102	103	60	58,25	–	43	–
Papi	173	167	99	59,28	7	68	–
Tó Felé	463	464	382	82,32	10	82	–
Bige	260	289	88	30,44	28	201	puszta 20
Turzó	210	202	–	–	–	202	–
Óvár	146	103	97	94,17	20	6	puszta 20
Ház Felé	41	34	–	–	–	34	–
Palota	116	119	50	42,01	–	69	–
Garai	210	195	111	56,92	14	84	–
Aranyos	159	157	50	31,84	–	107	–
Míkházi	55	55	36	65,45	–	19	–
Hidegódal	418	477	75	15,72	65	402	puszta 8 új telepítés 160
Szeles	112	98	–	–	–	98	puszta 4
Hársas	146	140	28	20,20	28	112	–
Melegoldal	121	126	115	91,26	34	11	puszta 3
Sánc	103	106	42	39,62	24	64	–
Abafi	131	259	154	59,45	118	105	–

Szőlőhegy neve	Területe		Ebből			dézsmás	Ültetvény állapota
	1765	1772	szabad	%-ban	kétes		
Pusztá	204	–	–	–	–	–	–
Kis Ószi	–	106	45	42,45	–	61	–
Kristóf Deák	48	55	55	100	55	–	–
Kisverebes	66	60	22	36,66	22	38	–
Gatya	63	76	16	21,05	16	60	puszta 4
Hitvány	428	229	40	17,46	40	189	új telepítés 16
Szappanos	–	103	12	11,65	12	91	puszta 2 új telepítés 4
Bárka	50	62	–	–	–	62	puszta 56
Csepegő	347	242	16	6,61	16	226	puszta 19
Batka	–	110	–	–	–	110	–
Márjás	164	130	60	46,15	–	70	–
Pécsi	140	143	26	18,18	26	117	–
Kis Pócsi	40	47	10	21,27	10	37	–
Pálcocsi	80	79	–	–	–	79	–
Daróci	121	47	–	–	–	47	–
Dobó	–	72	24	33,33	24	48	puszta 2
Isdenczi	130	195	14	7,15	14	181	puszta 4
Keskenyág	253	57	–	–	–	57	újtelepítés 4
Rákóczi	99	hiányzik					
Egri	105	hiányzik					
Bartus	133	hiányzik					
Bodori	97	hiányzik					
Klastrom	66	hiányzik					
Összesen	8789	8803	3694	–	715	5109	
Kiegészített hiány –		698					
Kiegészített összesen		9501	kapás				

összeírás részét képezhetette egy általános érvényű, talán egy racionálisabb gazdálkodás céljait szolgáló birtoklajstromozásnak, ezért egy művelési ágakat is feltüntető *térkép*et is szerkesztettek hozzája. Az évszám nélküli (és részben hiányos, az utolsó lap nélküli) összeírás feltehetően a már emlegetett 1772-es vizsgálati munkálataihoz tartozik. Itt kell csatlakoztatnunk egy olyan összeírást is, amelyben pusztán a dézsmás szőlők birtokosait szerepeltették.¹⁷

Egyelőre tekintsünk el a tokaji szőlőhegyek rendkívül gazdag *földrajzinévanyagától!*¹⁸ Talán az első, s igen fontos kérdés az lehetne, hogy a bemutatott táblázatunkban mennyire teljes a szerepeltetett birtokosok névsora és szőlőterületük nagysága! Az

17. ZmL. concriptio vinearum . . . 1774.

18. Vö. Pap M., A tokaji. Bp. 1985. „Történelmi dűlők, történelmi birtokosok” c. fejezetét. 37. Tokaji promontóriumok. In: Adalékok, 1905. 215.

összeírás teljességéhez eldöntendő, hogy volt-e Tokaj határában közvetlen kamarai kezelésben lévő szőlőbirtok? Ha volt, akkor az éppen úgy kimaradhatott az összeírásból, mint a belterület kertjeiben díszlő szőlők. Bár városunkban ekkor aligha lehetett uradalmi kezelésű birtok. Ennek közvetett bizonyága lehet az, hogy a tokaji zselléretet a tarcali Szarvas nevű királyi szőlőbe rendelték robotolásra.¹⁹ E kötelezettségüket szerepeltették az 1774-es urbáriumban is.²⁰ Később bukkan fel a *Hétszőlő* királyi birtokként.²¹

Vizsgálódásunk a továbbiakban arra kell, kiterjedjen, hogy korszakunkban miként tagolódott a tokaji határ művelési ágak szerint? Elfogadhatjuk kiindulási alapként itt is azt a többször hangoztatott tényt – amely mellesleg nem volt lényegtelen éppen a robotkötelezettség és egyéb szolgáltatások miatt –, miszerint Tokaj határában ekkor nem volt szántóföld. Ebből kiindulva megközelítő pontossággal támaszkodhatunk az 1852-es *telekkönyvi előmunkálatok* adataira.²² Megemlíthető még az is, hogy 1852-ben az árvízmentesítés előtt vagyunk, vagy közvetlenül annak munkálatai zajlottak, ezért természetföldrajzi, majd ennek nyomában gazdasági hatása aligha érzékelhető.²³ Ehhez kapcsolhatjuk azt is, hogy éppen a szőlőbirtok viszonylatában nem következett be a feudális függőségek felszámolása, a dézsmás szőlők *tehermentesítése*, pontosabban polgári jellegű felszabadítása.²⁴

A tokaji határ megoszlása művelési ágak szerint 1852-ben
(1200 n.-öles holdakban)

Mérték	Szántó	Rét	Szőlő	Legelő	Terméketlen	Összes
hold	48	2245	1480	1427	779	5981
n.-öl	1125	867	730	286	459	1067
%-ban	0,81	27,54	24,74	23,86	13,02	100

Nagy könnyebbséget jelent számunkra az, hogy még ugyanezen mérnöki munkálatok elvégzése során számításba vették a két feudális eredetű területmértéket; a szőlő esetében a „kapás”-t, a kaszálórétek esetében pedig a „kaszás”-t.²⁵ Szerintük (mármint a mérnökök szerint) a *kapás* helyben (Tokaj) szokásos (!) mértéke 200 nöl, a *kaszás*

19. ZmL. „Anno 1785 Eö Felsője Szöllejében Tokaj városából megh jelent szedőknek, puttonosoknak, Sajtolóknak lajstroma . . . 1784-ben szedő 115 fő, puttonos 219 fő (vett részt) In vinearum Dominalem Szarvas.” „1753 tól szüreti alkalmatossággal az Méltóságos Uraság Szarvas nevű Szöllejében 400 szedőket és 50 puttonosokat a Város Előljáróinak parancsolt ki állítani . . .” ZmL. Urbárium. 1774.

20. Uo.

21. Igen jellemző egy 1843-as ispáni levélrészlet: „Tellyes egész Bizalommal való Fő Bíró Úr! . . . Ó Nagysága prefectus Úr itten lévén tennap kötelességembe tette, hogy a jövő hetfűn kedden ha Isten jó időt ad, az Uradalmi Hét Szöllőbe aszszu szőlőt is szedessek . . .” ZmL. Tanácsi ir. 1843. nov. 4. Itt feltűnhet, hogy a tokajiak a Szarvas helyett a Hétszöllőben robotoltak.

22. ZmL. Képvis. test. jkv. 1852. Nro. 117.

23. Ekkor még nem vonták szántóföldi művelésbe a kaszáló réteket. Erről árulkodik a kaszálók jelentősebb aránya, szemben a szántóföldek alacsony részesedésével.

24. Magyar Törvénytár. 1868. XXIX. tc.

25. Vö. *Bogdán I.*, Régi magyar mértékek. Bp. 1987. 69. Igen nagy különbségek vannak a szélső értékek között. Figyelembe kell vennünk a szabálytalan, görbe felületek mérése rendkívül nehéz lehetett, ezért a *kapás* sokáig megmaradt mértékként.

(kasza is lehet) pedig 1200 n.-öl-es egység volt.²⁶ Ennek megfelelően mérték fel a tokaji szőlőhegyeket is 1852-ben. Íme, táblázatunk ezt az eredményt mutatja be, méghozzá a terület talajminőség szerinti osztályozásával.

A szőlők területének osztályozása 1852-ben (mértékegysége kapásokban)		
I. osztályú	1897 kapás	–
II. osztályú	990 kapás	–
III. osztályú	1500 kapás	50 n.-öl
IV. osztályú	1357 kapás	50 n.-öl
V. osztályú	3139 kapás	30 n.-öl
Összesen:	8883 kapás	130 n.-öl, mely holdakra
átszámítva tesz:	1480 hold	608 n.-ölt.

Ezek után térjünk vissza az előző, a 18. század második harmadának gazdálkodását bemutató táblázatainkra. Itt a szőlőterület végösszege (1765-ben) 8789 kapás, illetve (1772-ben) 8803 kapás volt. Az utóbbit ki kell egészítenünk a hiányzó „örzések” hozzávetőleges, az 1765-ös állapothoz arányított, kb. 600–700 kapás (végösszege 9500 kapás) területtel. Az 1852-es felmérés (8883 kapás) 700 kapással kevesebb, mint a 80 évvel korábbi. Tudjuk azonban, hogy a jobbágyfelszabadítás után is jelentős a parlag, sőt az *elhagyott* szőlőterület, melyet nyilvántartottak.²⁷

Bár kétségtelenül kockázatvállalással jár, de ezek után némi fönntartással, de hitelt kell adnunk az 1852-es munkálatokat végző mérnököknek, s a „kapás” szőlő mértékét elfogadjuk a 200 nölet, vagy ekörüli mértéket. Miután jelentős az egybeesés a feldolgozott táblázatok végösszegei között, ezért érvényesnek tekinthetjük a csaknem évszázaddal korábban végzett összeírásokra is a *kapás* ilyen nagyságát.

Az 1765-ös, az 1772-es (és más) konkripcióval kapcsolatban jegyezzük meg azt is, hogy a földrajzi nevek használata e korban sem lehetett egységes, vagyis nem minden „örzés” neve kövült meg annyira, hogy azon nem változtattak volna. Olyan eltéréseket figyelhetünk meg, melyek mással nem magyarázhatók, mint azzal, hogy egy-egy területnek egy azon időben két vagy több neve is lehetett, illetve esetenként az adott „örzés” részeit külön névvel is jelölheték. Így lehetünk a *Tajpóval*, vagy a *Szerelmivel*, e máig élő helynevekkel. Legfeljebb újabban felejtődnek el e régi elnevezések. Fontos tehát, hogy bizonyítsuk, hogy e birtokrészek nem kimaradtak, hanem más néven, vagy más módon szerepelnek összeírásunkban. Így például 1772-ben Szirmay József grófnak egy

26. A tokaji szőlőhegyek talaja könnyebben művelhető volt, ezért a talajmunkákra alapozott területmértékek bizonyos eltérést mutathattak, más, nehezebben munkálható talajokkal szemben. Foglalkozik a kérdéssel *Wellmann Imre* is. (A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. Bp. 1979. 15.) Szerinte „A szőlődarab, melyet 1 ember 1 nap alatt szokott megkapálni szélesebben ingadozik. Az úrbérrendezéskor 75 nöl (0,027 ha) körül van.” A témát érinti *Hógye István*: Szőlőmunkák és munkabérek Hegyalján a XVII–XVIII. században. *Csorba Csaba* (szerk.): A Borsodi Levéltári Évkönyv V. Miskolc. munkájában, 190. „Területmérés alapja az 1 kapás, mely a XVIII. századra 94 nöl nagyságot jelentett.” Ó *Léderer Emma* idevonatkozó adataira hivatkozik.

27. ZmL. 1852. tan. ir.

300 kapás szőlője volt a Felső-Kolcsagon. Az előző (1765) birtoklajstrom, mely nagyjából azonos korú amazzal, szintén tartalmazza a kérdéses 300 kapás szőlőbirtokot, csupán most Szirmay Tamás tulajdonaként és a Tajpón.²⁸ Ma is úgy ismerik a tokajiak, a tiszaladányiak a volt Szirmay grófok birtokát, hogy az a *Kanducstól* nyugatra, a Tajpón terült el.²⁹ Az 1772-es lajstromban a *Messzelátó* néven összefogott területen tulajdonosként más és más „magyarázó” helynévvel látták el azokat. Buthler Gábor „Görbe”, Klobusiczky Antal „Szerelmi”, Dessewffy András „Tapsztó”, a másik Klobusiczky-birtokrész „Foris”, s az utolsó szakaszt „Izsák” megjelöléssel szerepeltetik.

A szőlőbirtokok jogi státusát tanulmányozandó, látjuk, hogy az 1765-ös, illetve a részletesen bemutatott 1772-es összeírásunkban mind a *dézsmaadó*, (vagy dézsmás), mind a *szabad* szőlők egyaránt szerepelnek. Éspedig (1772) a 8803 kapásból 3694 (az összterület 41,9%-a) szabad volt, vagyis e terület tulajdonosait a királyi uradalom nem kötelezhette dézsmaadásra. Mindjárt tegyük is hozzá, hogy a szabadból 175 kapást (az összterület 8,1%-a) „kétes”-ként jelöltek be, ami azt jelenthette, hogy e terület szabad birtoklásával szemben kétségek merültek fel. Természetesen abban az esetben is, amikor a birtokos esetleg rangos nemes volt.³⁰ Ebből arra is következtethetünk, hogy az adott összeírást egybevetették a földesúri nyilvántartásokban szerepeltetett adatokkal. A kettő közötti eltérésből következettek (pl.) arra, hogy egy-egy birtokost illetett-e avagy sem egy terület szabad birtoklása.

Hol terültek el a kiváltságolt *szabad szőlők*? Elsősorban (a dülőnevekből megállapíthatóan) a déli hegyoldalakon, Tokaj és Tarczal városok között. Ott, ahol egy-egy területen a szabad szőlők aránya 50-60%-os, vagy afölött volt. Ahol többé-kevésbé kedvezőtlenebb természetföldrajzi viszonyok uralkodtak (pl. Hidegoldal), ott a szabad-szőlők aránya 50% alatt maradt. Illetve, ha e területeken a dézsmás szőlők közé egy-egy szabad szőlőtulajdonos ékelődött, akkor ezeket csaknem minden esetben „kétes”-ként tartották számon. Megjegyzendő, hogy ennek ellenére vannak példák arra, hogy a kedvező fekvésű hegyoldalakon is található dézsmás szőlőt.

A tokaji szőlőhegyek nemesi birtokosai az 1770-es évek elején
(terület kapásokban)

Név	szőlők		
	szabad	kétes	dézsmás
Almássy ?	16	–	–
Andrássy Károly	48	–	30
Balás Mihály	–	–	7
Bárczy László	16	–	–
Bekényi István	5	–	–

28. Zml. Consc. Vinearum promontoris Tokaiensibus existencibus 1765. Itt köszönöm meg Zelenák István kolléga úr helyi ismereteinek önzetlen átadását. Ő nemcsak történészként, hanem olyan szülők gyermekeként is hasznos ismereteket halmozott fel a tokaji szőlőkultúrával kapcsolatban, akik rendszeresen műveltek szőlőt. 1945-ben pedig maguk is kaptak 800 nöl területet a Szirmay-féle nagybirtok felosztásakor. A Szirmayak borháza ma is ott áll a Tajpón, egy cigány család lakja. Ettől jobb sorsra érdemes lehetne.
29. *Bencsik J.*, *Kepések szakmányban*. A tladányiak közösségben vállalt munkán a Tokaji-hegyen. Napjaink, 1987/1.
30. Mindössze néhány nevet illusztrációként: Méltóságos Dobay Károly, Méltóságos Patay Sámuel, Bimbó Lázár János.

A tokaji szőlőhegyek nemesi birtokosai az 1770-es évek elején
(terület kapásokban)

Név	szabad	szőlők kétes	dézsmás
Benyiczki József	7	-	-
Buthler Gábor	9	-	26
Dessewffy András	278	-	16
Dessewffy György	12	10	-
Dessewffy Sámuel	6	-	-
Dessewffy Tamás	10	-	-
Dobay Károly	10	28	-
Dóry András	94	-	-
Dóry Antal	16	-	-
Dóry László	26	-	-
Egerer Sámuel	20	7	-
Erdődy család	36	-	-
Gyulay Ferenc	68	-	-
Kelcz Péter	24	-	-
Kelcz Zsigmond	72	-	-
Klobusiczky Antal(né)	290	-	-
Korotnoki ?	-	-	36
Lázár Bimbó János	54	30	94
Melczér Pál	46	-	157
Meskó Jakab	46	12	-
Nagy András	50	-	139
Nagy András csobajji	46	12	-
Ocsváry Pál	14	-	-
Okolicsány György	54	-	36
Palugyai Ignác	36	10	-
Palugyai Ferenc	-	-	14
Palugyai József	7	22	10
Paraszkovics György	7	-	-
Patay József	23	-	-
Patay Sámuel	177	-	31
Ráczházi ?	14	-	-
Soós József	14	-	-
Szatmáry József	34	-	-
Szemere László	12	-	-
Szirmay Antal	36	-	-
Szirmay József	585	-	-
Sztáray Imre	160	-	-
Thardy Imre	15	-	-
Váry László	40	-	-
Zámbory Gábor	20	-	-

Testületek, közösségek, intézmények, mint birtokosok
(jogi státus nélkül)

Tokaji római katolikus eklézsia	150
Tokaji egyesült görög katolikus eklézsia	16
Tokaji református eklézsia	15
Debreceni és a tokaji piaristák	61
A sárospataki ref. kollégium	25
Dadai egyház	8
Ladányi egyház	6
Zalkodi egyház	35
Vencsellei orosz(?) egyház	6
Pócsi basiliták	24
Ungvári kollégium	250
Egri káptalan	40 (dézsmás)
Egri püspökség	40 (szabad)
Jászói premontreiek	66
Tokaj város közössége	72 (szabad) 24 (dézsmás)
Kassa város közössége	230 (puszta 200)

A nemesi birtokosok felsorolása nem teljes. Nem is ez volt a célunk. Mindössze azt szeretttük volna bemutatni, hogyan részesedtek a nemesi családok a szabad, továbbá a dézsmás szőlőkből. Kiténik az, hogy a tokaji szőlőhegyekből számos, elsősorban nem helybeli család birtokolt kisebb-nagyobb területet. Itteni részesedésük nem lehetett vagyoni állapotuk függvénye. A legtekintélyesebb helybeli szőlőbirtokosok: gróf Szirmay József (585 kapa), Klobusiczky Antal (290 kapa), Desseffy András (278 kapa), báji Patay Sámuel (177 kapa) és Sztáray Imre (160 kapa). A dézsmás szőlők feltehetően úgy kerültek a középbirtokos nemesség tulajdonába, hogy azokat nem nemes családoktól vásárolhatták meg. Később (bizonyosan) jelentkezett egy „felszabadítási” törekvés, s ennek nem törvényes jellegét kifogásolhatta az uradalom a „kétes” állapot jelölésével.³¹ Egy bizonyosnak látszik, éspedig az, hogy szabad szőlő nem volt nem nemes személy birtokában. Tokajban számottevő a közösségi, illetve testületi és intézményi birtoklás is. Ezek egy része eredendő adományozás, más része pedig talán hagyatékolás következtében kerülhetett egy-egy egyház vagy egyházi rend, vagy éppen iskola tulajdonába.³² Néhány példát mutathatunk be annak illusztrálására is, hogy a városi polgárság is azon volt, hogy minél nagyobb szőlőbirtokot szerezzen. Tokaj város vezetésében szerepeltek ebben a korban Gyüre János (30 kapa), Kúszegi Márton (35 kapa), akik nem jelentéktelen szőlővel rendelkeztek.³³

Igazán a dézsmaadó szőlők nyilvántartása lehetett fontos az uradalomnak. Ezért aztán rendszeresen összeírták a dézsmás szőlőket, sőt néhány olyan összeírás is fennmaradt, amelyek pusztán a dézsmás szőlők területét, vagy csupán a bordézsmalaajstro-

31. Ebből a szempontból érdemes foglalkozni Bimbó Lázár János birtokainak történetével, aki megnemesedett, helyben lakó görög árendás volt. ZmL. a tokaji nemesek 1754-es összeírása.

32. Vö. Szabó J., Szerzetesrendek, kegyestanítórendi iskola Tokajban. Tokaj és Hegyalja I. Miskolc, 1989. 151.

33. ZmL. Összeírás az előzőekben már szerepelt.

mát tartalmazzák. Ezek közül elsőként az 1772-es összeírást választottuk ki, s alább ennek adatait foglaljuk táblázatba.³⁴

A tokaji szőlőhegyek dézsmás szőlőinek összeírása 1772-ben
(mértéke kapásokban)

Békató	43	Kolcsag Allya	8
Felső Kolcsag	8	Felső Baxa	8
Alsó Baxa	5	Baxa Allya	8
Nyesti	12	Nyesti Allya	45
Kónya	5	Alsó Kónya	16
Kis Mogyorós	32	Nagy Mogyorós	30
Paxi	4	Ménesoldal	31
Alsó Kalodás	26	Gyepüs	9
Lencsés	15	Bige	45
Turzó	32	Óvár	4
Ház Felé	6	Palota	4
Kuczik	12	Garai	12
Mikházi	7	Hidegoldal	43
Szeles	31	Hársas	19
Melegoldal	12	Verebes	11
Kis Ószi	12	Kis Verebes	12
Gatya	21	Hitvány	25
Szappanos	62	Bárka	20
Csepegő	59	Batka	11
Pétsi	13	Kis Pétsi	15
Sánc	12		

A táblázatban szereplő összes szőlő 978 kapás, melyből 915 kapa helybeli, 59 pedig idegen helységbeli (extraneus) birtokában volt. E terület 314 darabban volt, s ennek parcellánkénti nagysága 3-4 kapás között ingadozott. Ez az érték, természetesen nem azonos az egy főre eső tulajdonnal, hiszen voltak olyan családok, melyek 2, sőt 3 helyen is rendelkeztek szőlővel.

Az 1772-es, az előbb bemutatott dézsmás szőlők összeírását érdemes összevetnünk a teljesként kezelhető határösszeírással. Ehhez azonban ki kell munkálnunk az 1772-es (1. sz.) lajstromot záró (de itt hiányzó Keskenyág – részben – Rákóczi, Egri, Bartus, Bodori, Klastrom „örzése”) adatsorokat. Már előzőleg arra a következtetésre jutottunk, hogy elfogadjuk az 1765-ös (teljes) conscriptio adatait mérték- és irányadóként. Így a következő adatsorokat állíthatjuk össze:

Adatok az 1772-es szőlőterület ismeretéhez

Az (1. sz.) összeírásban szereplő (de hiányos)		
összterület 1772-ben	8803	kapás
– ebből dézsmás szőlő	5109	kapás
– ez az összes terület %-ában	58,03	
A kikövetkeztetett (kb.) terület hiány	700	kapás
Az ezzel növelt összes szőlőterület	9500	kapás
– ebből (kb.) dézsmás 5109+406 =	5515	kapás
– ez az összes %-ában	58,05	

34. ZmL. Az investigacio melléklete lehetett.

A továbbiakban fogadjuk el tehát a dézsmás szőlők összterületének az 5515 (vagy 5500) kapást. Ehhez kell arányítanunk most már a ténylegesen dézsmát adó területet, a 978 kapást. Ez mindössze 17,73 (vagy 17,78)%-a annak a területnek, amit dézsmás szőlőként tartottak számon. Miért nem szerepelt nagyobb hányada? Miért maradt ki az összeírásból a terület négyötöde?

Arra vonatkozóan is van egy összeírásunk, hogy egyetlen esztendőben (mégpedig 1766-ban) mennyi volt a megtermelt, és a dézsmabor mennyisége a ténylegesen dézsmát adó területen.³⁵

termelt				kivett			
must		aszúszőlő		must		aszúszőlő	
köböl	icce	köböl	icce	köböl	icce	köböl	icce
3539	6	24	21	505	10	3	7

Kísérletképpen négy személyt kiválasztottam a „regestá”-ból, s összevettem az ott, illetve az 1765-ös területi adatokkal. A következő eredményre jutottam: Almási Lukács területe 5 kapa, termelt 14 köböl must, dézsmája 2 köböl. Asztalos János 9 kapáról szüretelt 35 köbölt, dézsmája 5 köböl volt. Báró Andrassy Károly(?) dézsmás szőlője 30 kapa, termelt 84 köböl must, kiadott 12 köböl dézsmát. Dési András 7 kapás szőlőjén 14 köböl mustot szüretelt, dézsmája 2 köböl. Ha hihetünk a korabeli adatoknak, akkor általában 1 kapás szőlőn 2-3, sőt néha 4 köböl must is megvolt. Ez egyebek mellett a szőlő kondíciója, az ültetvény állapotának függvénye lehetett.

A szőlőművelés nehéz munkájáról, terhes voltáról az 1772-ben vallomást tevő tokaji zsellérek is igen panaszkodtak, noha általános vélemény szerint a Kopasz-hegy löszös talajjal fedett szőlőhegyei könnyebben művelhetők, mint a köves, nyiroktalajok Mádon, Erdőbényén vagy Hegyalja más településeinek határában. Bár a gyakran meredek hegyoldalak több fáradságot, erősebb munkát követeltek, különösen akkor, ha terhet cipeltek föl vagy lefelé munkájuk közepette. Utalhatunk a trágyahordásra, a karó és venyige cipelésére, de a szüreti puttonozásra is. Nem szólván az olyan vállalkozásra, amikor a zápor által lehordott iszapot „telepítették”, háton hordták vissza a pusztított, kimosott szőlőtőkékhez.

A szőlőhegyeken folyó gazdálkodás alapja csak az emberi munka lehetett. A szőlővel telepített hegyoldalak, de még a hegylábak szántása is ismeretlen lehetett a táj művelési gyakorlatában. A talajmunkák, a növényápolás minden fázisában az emberi – többnyire férfi – erőre kellett számítaniuk. Az állati igaerőnek csak a közelítésben volt szerepe. Nemezszer szekérrel megközelíthetetlenek lévén a hegyoldalak, a gyalogmunkát kellett igénybe venniük. Ha arra gondolunk, hogy korszakunkban pusztán Tokaj határában elterült szőlők 8-9 ezer kapásra rúgtak, akkor egyértelmű lehet számunkra, hogy miért vonzotta e táj a megélhetést keresőket tömegestől messze falvakból is.³⁶ A legnehezebb munkák idején 8-10 ezer ember is nyüzsöghetett a szőlővel borított Kopasz oldalain. Mindjárt tegyük is hozzá azt az általános igazságot, hogy aki a

35. ZmL. Conscriptio IV. 10. Decimatorok állították össze.

36. Páll I., Szabolcs megye és a hegyaljai mezővárosok kapcsolata a 18–19. században. *Bencsik-Viga* (szerk.): A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. Miskolc. 1988. Takács Péter: A dadai járás parasztjainak vallomásai 1772. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár közleményei. Nyíregyháza, 1987.

mezőgazdálkodás hasznára számított, számítani akart, az nem halogathatta a különböző munkákat, különösen nem a szőlőművelés teendőit. Ebből következően a metzést, kapálást (stb.) nagyjából azonos időben végezték, végeztették, ezért hát még keresettebb volt a munkáskéz.

A 18. században az esztendőn át folytatott szőlőművelés tanulmányozását azok a korabeli források segíthetik, melyek részint különböző rendtartások, részint bérlevél jellegű megállapodások, különösen pedig az egyes birtokosok által szegődtetett vincellérektől megkövetelt elszámolások. Ez utóbbi forráscsoport becses darabjait képezik azok az elszámolások, melyek Tokaj város *saját kezelésű* szőlőivel kapcsolatosak. Az 1765-ös szőlőösszeíráásban a Nagymogyorós szőlőhegyen 40+32 kapás szabad szőlő, továbbá a Paxin 12 kapás, a Bigén 10 kapás dézsmás szőlő szerepel. Ez utóbbi tételt nem találjuk az 1772-es lajstromban, mintegy helyette a Túrzóban volt 12 kapás ugyancsak dézsmás szőlő. E területek műveltetésére fordított pénz elszámolása a *városgazdai számadásokban* található, méghozzá eléggé rendszeresen és folyamatosan végzett kimutatásokban szerepelnek ezek. Nemesyszer megjegyzések, magyarázatok szerepelnek, olykor külön bizonylatokat csatoltak ezekhez.

A tokaji Kopasz-hegyen általános szokás lehetett – amiről a tarcali törvénykönyv tudósít bennünket –, hogy a szőlőbéli munkákat „Gergely Pápa Nap (március 12.) után” engedélyezték. E dátum azért volt lényeges, mert eddigre minden, a tulajdont érintő kérdést (pl. adásvétel) be kellett fejezni.³⁷

A szőlőbéli talajmunkák ideje
(1780–1788)

Évek	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788
Nyitás (hó és nap)	3. 17.	3. 30–4. 5.	4. 10–18.	3. 26–4. 1.	3. 29–4. 1.	4. 11–18.	3. 27–30.	3. 28–4. 2.
Ganajhordás	4. 19–29.	4. 3–5. 1.	5. 22.	5. 6–9.	5. 11–17.	5. 24–30.	–	5. 21–23.
Első kapálás	5. 29–6. 2.	5. 9–21.	5. 16–6. 19.	5. 20–27.	5. 21–28.	5. 27–6. 11.	5. 15–18.	5. 28–6. 2.
Második kapálás	7. 22–29.	7. 6–19.	7. 13–15.	7. 13–24.	7. 5–7.	7. 13–16.	7. 10–19.	7. 6–15.
Harmadik kapálás	8. 29–9. 7.	9. 3–12.	9. 10–12.	9. 9–25.	8. 26–30.	9. 6–7.	9. 4–12.	8. 16.
Fedés	11. 9.	10. 31–11. 1.?		11. 16.	10. 25–28.	10. 19–21.	10. 20.	10. 29–30.

(Megjegyzés: az időpontok hónapban és napban, pl. első kapálás 1782-ben május 16-tól június 19-ig.)

37. ZmL. Tarcal város törvénykönyve, 1728.

A szőlőnövény ápolásának és a termés szüretelésének ideje
(1780–1788)

Évek	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788
Metszés (hó és nap)	3. 18–29.	4. 9–14.	4. 19–22.	3. 31–4. 2.	4. 3–16.	4. 3–16.	3. 28–31.	4. 1–5.
Venyige és karószedés	3. 21–30.	4. 12–20.	4. 20–25.	4. 4–14.	4. 16.	5. 24–30.	?	4. 1–9.
Humlítás	4. 19–5. 24.	4. 30–5. 1.	5. 22.	5. 6–9.	5. 11–17.	5. 24–30.	5. 13.	4. 21–23.
Karózás	6. 4–20.	6. 13–27.	6. 18–24.	6. 14–21.	5. 26–29.	?	?	6. 14–16.
Kötözés	7. 8–10.	7. 4–12.	6. 28–7. 8.	7. 15–23.	6. 1–30.	7. 12–14.	7. 7–10.	6. 27–7. 5.
Igazgatás, igazítás	8. 25–28.	8. 27–30.	9. 2–4.	9. 6–9.	8. 5–27.	?	?	8. 12–14.
Szüretelés	10. 23–24.	9. 29–10. 1.	10. 22–26.	10. 13–15.	10. 18–24.	10. 18–20.	10. 18–19.	10. 18–22.

A szőlőművelés két nagy csoportra osztható, miként azt a mezőgazdasági szakemberek is teszik. Az egyik, s talán a nehezebb is, a *talajművelés*, a másik a *növényápolás* munkája. Ez utóbbihoz sorolhatjuk a termésbetakarítás, a *szüretelés* fázisát is. Elsőként a talajművelés, továbbá a növényápolás időpontját vizsgáljuk meg. Ezeknek meghatározó szerepe lehetett a terméseredmények biztosításában. Az időjárástól függően lehetőleg mindjárt kezdték az adott munkát, így a nyitást stb. Erre nemcsak a szőlőtulajdonosok, illetve azok megbízottai, a vincellérek törekedtek, hanem ez volt a munkavállalók jól felfogott érdeke is. Így csaknem bizonyos, hogy ezeket az időhatárokat csupán az időjárás befolyásolta. Olykor persze előfordulhat, hogy a vincellérek munkaerőhiányra panaszkodtak.³⁸ Ez azonban eléggé esetleges, s többnyire az aratás körül tapasztalható. Persze, aki tehette, az munkát vállalt. A munkáshiány már más tényezők függvénye lehetett.

Ami az előbbi időpontokat illeti, érdemesnek ítélni, hogy kitérjünk a szüretkezésének idejére. A mai kutatók azt tartják, hogy eleink ragaszkodtak volna Simon-Júda napjához (október 28-a), mint a szüret megkezdésének napjához. Vagyis igaza lehetett a rigmusba foglaltaknak:³⁹

„Akár haszon, akár kár,
Simon-Júda a határ!”

Hogy így volt-e, vagy nem a 18–19. században, arról az előbbieket meggyőző bizonyítékul szolgálhatnak.

Nyitással vette kezdetét a szőlőbéli ténykedés. Mind ez, mind a *meccés* férfimunka volt. A meccés ezek mellett még nagy szakértelmet is követelt. A *vinege* szedését, annak kévékbe rakását, illetve kötözését már nők, illetve erősebb gyermekek is elvállalhatták. Bérük természetesen kevesebb volt, mint a férfiaké, mármint a nyitást és a

38. ZmL. „Az kapás is szűk lévén mivel aratásra mentek, 11 kapás 17 krj-val.” Városgazda számadások, 1781. VII. 17.

39. Pap i. m. 199. ZmL. „E folyó esztendőben tapasztalt kedvetlen idő járások után meg eredvén a szünet nélkül való essőzés, mivel a szőlő termésben a leg becsesebb tekintetű vagyonhoz, t. i. az aszszu szőlőhöz már éppen semmi reménység sem volna (. . .) jónak látott az Úr. Pref. Úrhoz folyamodni, a szüretnek hamarabb leendő megeresztésének eszközlése tekintetéből.” ZmL. tan. ül. jkv. 1829. okt. 2. Simon-Júda határnap is lehetett, mint: „. . . a megvett Csepegő szőlőmnek árában adóss maradván e f esztendőben esendő Simon Júda napjára kifizetni köteles leszen”. Iratok, 1821.

meccést végző férfiaké. Ekkortáiban kellett végezni a *humilitást*, ezzel egy időben a *trágyázást*. A humilitáshoz férfiakat, a *ganajhordáshoz* többnyire nőket fogadtak. Egy 1791-es (feltehetően) tiszt ellenőrzés során kifogásolták a város ebbéli gazdálkodását, mire a városgazda részletes és tanulságos válasszal élt a felettes hatósághoz:⁴⁰

„1° Nyilván meg teszik (. . .) hogy Ns Város Szőlejében öt ezer karót vettem, mellyekből leg bővebben a Paksi Szőlőre osztani szükség lévén, Ambár azon napon tett tíz Embernek munkája karózásnak neve alatt tétetődött ki, a számadásba. De bizonyos az, hogy azon szőlőnek munkáltatásai között, kik horták légyen fel a karót nem találtatik. Mint hogy azon napon a Vinczellérnek gazdálkodásában lévén a munkások directioja, némely részével (:hegyen lévén a szőlő:) a Szekértül különösen *minden tú mellé a karót hánni* nem lehetett. A Szekér Útról fel hordatta, a tövek közé el rakatván, azon a Napon fel is verette.) (. . .)

3° Ha a Turzó Szőlőnek éppen egyik vagy másik végin rakatta volna Város Gazdája a Trágyát és karót, Mellyet két darab szőlőnek a hosszán végig a Bige nevű Promontóriumon mellett lévő szekér útról hordatni kellett a Napi számosokkal, Ugy elég lett volna 13 homlitó után 16 Trágya hordó helyett Nyoltz is. Annyirul hát egy Homlitónak Hordhat é elég Trágyát egy Személy? Csak az nem considerálhattya a ki szőlőt soha nem dolgoztatott. Ismét olyan darab szőlőt Őt karózó fel karózhathna: ha annyi karót találhatna benne, mint én találtam, Mellynek szenénél egy jó cigány három szántó vasat meg melegíteni sem tudott volna. Városunk javának eléb mozdítására kellett belé ujj karókat szereznem. Mellyeket azon 12 napi Számosok bé is hoztak, fel is vertek.

4° A Nagy Mogyorósnak szükséges lévén leg inkább az ajján a homlitás. Mivel azon esztendőben az Ajj Szőlőnek fája épen megmaradott Parancsolatom lévén az akkori fő Birotul hogy: minden erővel a Ns Városnak hasznát a Szőlőnek gyarapítására nézve tehessem: a Trágyát tölle kémélleni nem kellett. Mert 10 Esztendőnek elfojása alatt is alig van olyan egisséges fája a Szőlőnek mint akkor vólt. Azért nem csak a Gödrökbe: de meg a sovány és rövid fajú szőlő tövek alá is hordatván: Nem csuda hogy annyi Trágya hordóknak kellett fizetnem. Kik is nem kárt, de következő hasznot tévén.”

Térjünk azonban vissza a szőlőhöz általánosságban. Természetesen a szőlőültetvény nem díszlett mindenütt egyformán. Forrásainkból kitetszik, hogy a gazdátlaná lett, elhanyagolt, *elparlagosodott* területet a földesuraság *comissiója* (engedély) mellett mások felfoghatták.⁴¹ Aztán elkezdték a terület *palántázását*. Egyetlen peres anyagból kibontakozik egy ilyen vállalkozás minden részlete.⁴² „Árvai György (. . .) egy gypet fel fogott és annak egy részét szőlővel be palántálta, s lassanként szőlőnek akarta gyarapítani. (. . .) egy árok közit gypéből ültetett szőlő palánttal szaporítást tett.” A másik tanú vallotta: „a Garain a Szarka nevezetű Szőlő (. . .) harmadik árok első homlitásba még ritka, a negyedik árok pedig veteményes (. . .) ott, midőn pásztorinas volt, dinnye lévén természetve (. . .) Czimborája (onnan) Dinnyét lopott. Azon szőlő még fél-palánt szőlő volt.” „Azon szőlő (olvasható más vallomásból) 4 árokból álló volt és ezek közül a négy árok ugyan termő, a negyedik s felső árok pedig inkább veteményes, mint szőlő volt légyen . . . szőlője palánt szőlő volt (. . .) ritkás fél palánt szőlő volt (. . .) ez feleségével tökéletes termő szőlőnek csinálta.” Aztán térjünk vissza a *karózáshoz* és a *trágyázáshoz*, ezek a tavaszi kezdéshez kapcsolódott ténykedések voltak. Ami a karók beszerzését illeti, azokat nagyobb tételekben, jobbára a folyókon úsztatták, s vagy a termelés helyszínén, vagy a *lábósoktól*, *szalásoktól* vásárolták

40. ZmL. Városgazda számadások, 1791.

41. ZmL. „Alsó Városi lakos Kassai Mihály (. . .) a Ménesd oldal promontoriumon egy darab szőlőt, mellyet parlagiából Comissio mellett felfogván cserés állapottyából ki tisztította.” Iratok, 1826.

42. ZmL. tan. ül. jkv. 1826. Nro. 64. „Azt a Csepegőn . . . utallatos pallagot meg vette, hogy aztat nagy igyekezet mellett, 2-3 esztendő múltán jó státuszba hozván (. . .)” Uo. 1808. Nro. 156. „Pillát János ifjú legény vette meg azon palánt szőlőcskét hozzá való gypettel együtt.” Uo. törv.-széki ir. 1782.

a szükséges mennyiséget.⁴³ Mind ebből, mind forrásainkból kitűnik, hogy a szőlőkaró értéket képviselt. Tiltották is azt, hogy a munkások karóval tüzeljenek.⁴⁴ Tolvajlásként kezelték, ha a „Venyike kévékbe bé kötve haza hordta a karót” a napszámos.⁴⁵ A karókat *jeggyel* látták el. Geri Mihály mondta: „... szőlő beli karóimnak jegye egytől egyig a teteje gömbölyűre faragva találattik”.⁴⁶ Pedig 3000 karója volt.

A ganéhordás (talán nem haszontalan, ha megemlítjük) női munka, a munkamegosztásban többnyire a *fejér cselédek* feladatának ismerték.⁴⁷ Ehhez *ganéjhordó kosarat* használtak.⁴⁸ De ismerték a ganéj ponyvával való cipelését is. Nehéz, fáradtságos munka volt, jobbára a *humilitáshoz* társították. Úgy tűnik, hogy szőlőgyarapítás, palántálás legelterjedtebb formája a humilitás lehetett. Nemegyszer használatra adták a szőlőt, „a szőlőnek humilitás által való gyarapítása minden esztendőben (. . .) kötelessége”, – olvashatjuk.⁴⁹

A talajmunkák közül pedig a kapálás volt a legnehezebb. A kapa volt a fő, az alapvető talajjavító, talajművelő eszköz. A *forгатás*nak nevezett második kapálás erre a tényre ráutal. Bár a kapálás nehéz volta a bérezésben alig volt érezhető. Általában férfi- és női munkára szabott *napszámber* volt a munkaadó és a munkavállaló közötti alku tárgya. Többnyire az előző javára. A kapálás, mint munkafolyamat, fontossága miatt lett a „kapa” vagy a „kapás” a szőlőterület mértékegysége, s ez általában elterjedt volt. Noha természetesen volt az, hogy elfogadták a „kapás”-t területszámítás alapegységének,⁵⁰ mégis azt tapasztaljuk, hogy korszakunkban már különvált az 1 kapás (munkás) által 1 nap alatt megművelhető tényleges terület, és a „kapás” (fossor) területmérték. Valószínű az, hogy éppen ezért nem mindig alkalmazták a mindennapos szóhasználatban a „kapás”-t, pl. egy-egy örökbehagyott szőlőingatlan mértékének jelölésére. Általában megelégedtek azzal, hogy „egy darab”, „másik darab” szőlőt említettek. Ezt erősíteni látszik az is – mire később példákat is látunk –, hogy amikor eladóvá tették a szőlőt, s becsültették, csupán a „szakmány”-át vették alapul, valahogyan így: „... a szőlőnek 7 szakmánya van”.

Talán itt a helye annak is, hogy a ma divatos szóval élve, a vendégmunkásokról szóljunk. Az első munkavállalók már kapáláskor megjelentek. Közöttük legalább két réteget különböztethetünk meg. Az egyik (talán) a közelebbi települések rendszeres munkavállalói, akik fontosak lehetnek Hegyalján.^{50/a} Rájuk, jó munkájukra számított a gazda is, vagy a vincellér is. A másik réteg már távolabbról érkezett. Szerepük is sokkal esetlegesebb lehetett Hegyalja gazdálkodásában. Közöttük szökött katona, koldus szintén tengődött, hontalan, nemegyszer kóborló egyének találhatók. A nők bizo-

43. ZmL. Urbárium, 1774.

44. 1643. Szőlőrendtartás is foglalkozik a szőlőkarók védelmével.

45. ZmL. tan. ül. jkv. 1832. Nro. 25.

46. Uo.

47. Uo. „Császár Erzsébet, Rompa Mihályné, 40 éves (tanú) vallja, Melczer Úr szőlőjében trágyát hordván a leánnyal, a lány a fatenst meg szállította oly sebessen ne hordgya a trágyát (erősen szuszogott), majd így szólott: Jól be baszott én nekem a varga legény (. . .) egy betyár siheder is (. . .) hálásra be kéredzett hozzája.” Törvénytörvényi ir. 1780.

48. Uo. „egy ganaj hordó kasért a kocsinak (fizetett) 12 krj-t”. Városgazdai számadások, 1780.

49. Uo. „Malom feli szőlőben (. . .) Kolozs István használja (. . .) idézett rész), kötelessége (. . .) öt ember homlítására, s 500 új karóknak belé helyeztetése.” Tan. ül. jkv. 1808. Nro. 157.

50. Uo. „Bay Ferenc, a Camara Ladányi Ispánja kérése (. . .) A Tokaji határban Nyesti nevű Promontóriumon lévő 2 ember kapállónál kevéssel többre tehető darabocská szőlőnek (. . .) terhes adóját lágyítani és könnyíteni méltóztassanak.” Tan. ül. jkv. 1808. Nro. 153.

50/a Uo. „Három tanú, kik Farkas Gábor szőlőjét kapálták; Potsai János, 63 éves, Potsai Gábor 20 éves, Gorzás Ferenc 38 éves és Potsai Mihály 35 éves Szent Mihályi lakosok.” Tan. ül. jkv. 1826. Nro. 90.

nyos része lányanyaként vette nyakába a tájat. Többször hiányzott az elbocsátó hatóság *passzusa* zsebükből. Ezeket nevezték a hatóságok, de a köznyelv is *betyároknak*.⁵¹ Aligha volt romantikus ez az életforma. Többször megtörtént, hogy a betyárokat apró szabálytalanság, olykor tolvajlás miatt befogta, *árestálta* a város. Tárgyalási jegyzőkönyvekből fény derül származásukra, sőt életmódjukra is. A 18. században Tokaj-Hegy-alján száma nélkül dolgoztak betyárok.⁵²

Az első kapálást követte a *kötözés*. Ehhez az *élessást* (*carex gracilis*) használták. Mind helybeliek, mind a környékbeli települések lakói vizes, rétes területeken *aratták* a *kötőfüvet*.⁵³ A kötözés tipikusan női munka lehetett. Erre történik utalás még a mértékesség nevében is, mert a szokásos „marok” mellett az *egy asszonyra való* megjelölés is szerepel.⁵⁴

Az *igazgatás* a fürtök óvását, a *gazolás* a szőlőnövények védelmét célozta. Többségében ezt is *asszonyok* vállalták.

Nyár vége felé, amikor a szőlő zsendülni kezdett, *kiállottak* a *pásztorok*. Ennek határnapja Szent Bertalan (augusztus 24.) volt.⁵⁵ A szőlő őrzése fontos volt, erre közvetve utal az a tény is, hogy a város levéltárában több szőlőpásztornévsor maradt ránk. Az 1753. augusztus 25-én kelt, *tölvényenként* tagolt összeírás 41 „hites” *szőlőpásztor* nevét őrizte meg. Közülük 11 vidéki helység lakosa volt. Melléjük 23 *inas* (nevezték *bujtárnak* is) szegődött.⁵⁶ 1790-ben 52 pásztor szerepel egy lajstromban. A pásztorok,

51. Pap i. m. 79., *Bencsik János*: Paraszti állattartás Hajdúböszörményben. Debrecen, 1971. 34.
52. Uo. Néhány példa arra, hogy honnan kerültek Tokajba a „betyárok”. Timár József Timárra való, szőlő munkára jött, a Réz művesnél az istállóban hált. (1781.) „Zsófi vagyok, Lengyel országi Sczavnicza nevezetű helységből való.” (1781.) „Tóth Erzsébet 24 éves pópista, Somodi lakos (Abaúj m.), szüretre jöttem.” (1781.) „Ferencz Ilona Dorogi, 17 esztendő, orosz vallású, Czecziliánénál tartózkodtam, (nála) csak kapásokat tapasztaltam lenni.” (1781.) „Kovács János Túrócz Vár megyei Pribóczról való lutheranus 42. éves, munkára jöttem, s Serfőző házba aludtam.” (1781.) Strasi János tokaji görög (18 éves) vallja: „Czeczella Palotai korcsmárosnénál (. . .) megfordulnak holmi betyárok és meczenzőfek.” (1781.) „Tóth István Debreczeni lakos, dolgozni jöttem Tokajba.” (1781.) „Blaskovics Ferenc Böszörményi lakos, pópista, dolgozni jöttem, ma, Ennek előtte Mádon dolgoztam.” (1781.) „Somogyi István Pápára való, pópista, Hol Mádon, hol Tokajban, Hol másutt voltam Mádon vinczellérnél a Szirmay házánál, Keresztúrban a Patai háznál tartózkodtam.” (1781.) „Fodor István Balkányi lakos, kálvinista, munkára jöttem. Gergely napkor Mádon tartózkodtam, ottan meccettem és nyitottam.” (1781.) „Tóth Katalin Nánási lakos, református, Mit csinálsz itten Tokajba? Ganéjt jártam hordani.” (1781.)
53. ZmL. „Kenyézlel Sonkáti Jánostól vettem 153 marok kötőfüvet.” Számadás, 1781. „Vettem Timári Curatortól szőlőkben szükséges kötőfüvet, 110 csomót 3 Rft 40 krj.” Uo. 1794. „Sándor Mária Mádra való 19 éves (vallja) . . . elsőben mikor kötőfüvet voltam aratni a gazdámval, Csányi Mártonnal, az Tisza szélén.” Törv.-széki ir. 1776. Özvegy Szilágyi Jánosné panaszolja: „. . . azt hallottam, hogy a Bodrog között kötőfüvet aratása és elhordása tilalmaztatott (. . .) ő is ki küldötte leánykált”. Tan. ül. jkv. 1806. Nro. 160.
54. ZmL. „Timári lakos Vattai Páltól 38 asszonyra való kötőfüvet (vásároltam).” Számadások, 1788. „Tokaji lakos Csepceslyi Györgytől (vásároltam) 15 asszonyra való szőlő kötőfüvet.” Uo. 1786.
55. ZmL. „A Pásztoroknak Szent Bertalan napjánál tovább a Pásztorok kiállása soha ne halagyon.” Panaszok, kérelmek. 1752.
56. ZmL. „Karádi György szőlő Pásztor, Inassának Nemes Pap István fiának tartozik fizetni (. . .) négy napi kapálásért 2 napi számot ú. m. 2 májást.” Tan. ül. jkv. 1800. Nro. 117. „H Nagy János fia Lipcsei Mihályhoz állott annak idejébe, Pásztor Inasnak, s most 6 ft helyett 4 ft-ot akar fizetni.” Uo. 1806. Nro. 246.

felfogadásukat követően esküt tettek. Esküformulájuk lényege ez volt:⁵⁷ „... az én pásztorságom és kezem alá bocsátott szőlőket híven és igazán mindenekül valamitül illendő és szükséges megőrzöm, legkiváltképpen tolvajoktul, madaraktul és egyéb ártalmas állatoktul minden szőlőket, szőlők alatt és szőlőkben lévő gyümölcsöket és annak termését tellyes tehetségem szerint megőrzöm, nem vesztegetem sem apámnak, sem anyámnak, atyámfíának, barátomnak, szomszédomnak, feleségemnek, jóakarómnak, gyermekeimnek és egyéb rossz életűeknek el nem hordom, sem nem hordatom, inasomnak kiadni meg nem engedem . . .”⁵⁸

Az igazi, a tömeges munka a termésbetakarítás, a *szüretelés* volt. Idejét a földesúri hatóság határozta meg. Olvashatunk olyan határozatot, amikor a város magisztrátusa kéreással folyamodott az urasági tiszthez (Tarcál), hogy engedélyezze a szüretelést.⁵⁹ Ebben felsorolják a kezdés indokait is. Ilyenkor, mintegy a szüretelést megelőzve, az uraság felállította a *dézsaszékeket*. Tokajban 3, éspedig *felső, középső* és *alsó* dézsaszék működött, mellette *dézmások, dézma tiszték* ügyeltek.⁶⁰ Ezzel kezdetét vehette a szüret.

A tokaji zsellérség – miként arról már szoltunk – csupán a szürethez tartoztak robotmunkával. Éspedig a XVIII. században a tarcali határban elterülő „Szarvas” nevű szőlőben,⁶¹ majd a XIX. század első negyedétől a tokaji „Hétszőlő”-ben robotoltak a helybeliek.⁶² A robotolókat eleve az uraság igényeinek megfelelően szedték össze, írták ki: *így ezek szedők, puttonosok, taposók és sajtolók* voltak. A századfordulótól – úgy tűnik – a robotolók csupán a nyers munkaerőt (szedő, puttonos) adták, a taposók és a sajtolók jobbára bérmunkások lehettek.

Nem lehet célunk a szüretelés részletes leírása. Sokkal inkább egy forrás idézése révén a folyamat érzékeltetése jöhet számításba. 1778-ban az egyik tulajdonos ekként panaszkodott: „Közelebb múlt szüretkor szombathi napon szőlőcskémet meg szedvén, a’ mi kevés terméském vala azt a’ szőlő alatt (:mint hogy más nap vasárnap következett:) ki nem tmososzolhattam sem pedig ki nem taposhattam, kintelen voltam az Tokaji Felső Vendégfogadós – hol vendégfogadós vagyok – éjjel nappal fő képpen szüret tájban a sok jövő menő Nép miatt vigyáznom kellett:) szőlő terhet bé vinni, s ottan ki csomosolni, s hordóban tölteni (. . .) szándékom vala a Dézmára hordóstul bé vinni mustomat – s abbul a’ Dézmát meg adni, miért vittem bé a’ Szőlő terhemet a szőlő alól

57. *Hőgye I.*, Zemplén vármegyei esküszövegek. B.-A.-Z. megyei Levéltári füzetek. 19. Miskolc, 1983. 60.

58. *Pap i. m.* 81.

59. ZmL. „A szüret el kezdése eránt való tudomány végett Tarczalra deputaltatnak Feő Bíró Lippay István . . .”. Tan. ül. jkv. 1806. Nro. 212.

60. ZmL. Wihla Mihály nótárius kéri, hogy „a szüret közeledik . . . a Prefectus Úr az egyik Dézma székre Dézmásnak kirendelni méltóztassék”. Törv.-széki ir. 1773. „Karcsmarik Sámuel vallja (. . .) a legközelebbi szüretben (. . .) a Középső Dézmás tartózkodtam. Bor Dézmalásban segítségül voltam.” Tan. ül. jkv. 1820. Nro. 1. *Bencsik János*: Miért perelt a tokaji paraszt tanács 1819-ben avagy hová folyt el a dézsmabor? Észak-Magyarország, 1988. máj. 14.

61. ZmL. Több robotnévsor tanúskodik erről. „Parancsoltatik Tokai Bírának, hogy holnapi napon jókor Reggell Ó Felső Szarvas Szölleiben szokás szerént jó pallérokka 100 alkalmas szedőket és 30 Puttonosokat Külgyenek, különben (. . .) az büntetést el nem kerülik.” Iratok, 1764. nov. 13.

62. A *Hétszőlő* a XVIII. században Kassa szabad királyi város tulajdonában volt. Még 1820 tájékán is erről tudunk. Majd a királyi uradalom tulajdonába került. „Nagysága prefectus Úr itten lévén kötelességemmé tette (. . .) az Uradalmi Hét Szőlőbe aszszu szőlőt is szedessek.” Iratok, 1843. „A hét Szőlőben szedők és Puttonosok ezek voltak . . .”. Iratok, 1835.

minek előtte meg nem dézmáltatott volna? (ez oka legyen).⁶³ Az említett *csömöszölést* az e célra vágott ág-fával végezték, ezzel zúzták össze a szőlőbogyókat. De említik a *taposózsákot* is, melyben a szemeket lábbal taposták össze.⁶⁴ Forrásaink tanúsága szerint gyertyafény mellett éjszakákon át dolgoztak.⁶⁵ Az aszúszemeket *tapodták*.⁶⁶ Majd ezt követte a *sajtolás*. Miután tudjuk, hogy nem minden gazda rendelkezett *sajtóval*,⁶⁷ ezért feltehetjük, hogy kölcsönben használták a sajtókat. A kölcsönvett eszközért *taxát* fizettek.⁶⁸ A dézmálásról annyit érdemes itt elmondani, hogy a heted-dézmaként szedett bor rendszerint nem valami kevert, gyenge minőség volt. 1820-ból ismerjük azt, hogy „a Dézmára való hordók . . . kettejét a Bor házba hegyi borral, kettejét pedig ally szőlő borral” töltötték meg, vagyis ügyeltek a dézsmás tiszták így is a minőségre.⁶⁹ A begyűjtött bor mennyisége jó terméknek tekintélyes lehetett. Így visszaélésekhez is vezethetett a dézmatisztek mohósága.⁷⁰

A szőlőbeli étkezések sem voltak egyformák. Kevés adatunkból kiderül, hogy aki szegényesen látta el munkásait, azt megszólták:⁷¹ Ha máskor kevésbé, de szüretkor kiadósabb étel készült:⁷² Kudász Jánosné, a Hét szőlősi vintzellérné kérdezték, hogy mit keresett a szőlőben, mire a férj válasza: „ki akart ide jönni, részemre egy kis gulya húst (akart) el készíteni”. S mindez történt az egyik szüreti napon.

Anélkül, hogy akár a szőlőbeli építményekkel (mint pl. a kunyhóval, a határban dolgozók tartózkodási helyével), akár a borházakkal, továbbá a pincékkel foglalkoznánk,⁷³ áttérünk a termelőmunka bérezésének kérdéskörére.

Előbb természetesen lássuk a munkavállalás, a munkáltatás feltételeit. Akinek kevés (2-3 kapás) szőlője volt, az ha tehette, akkor maga dolgozta. Mindössze alkalmanként fogadott napszámosokat. Akinek már nagyobb területe volt, az alkalmi *vincellért* fogadott. Így műveltette szőlőbirtokát Tokaj városa is.⁷⁴ A nagybirtokosok pedig éven át alkalmazott vincellérral irányították a szőlőtermelést. Ilyen esetekben a vincellér az

63. ZmL. Törvényszéki ir. 1778. „Ha szüntelen Taposott volna 17 Taposó 80 Hordó bort is egy nap alatt ki taposott volna. De szükséges lévén szüretben mind a Nemes Város Szekerével, a midőn a mustot vagy Törkölyt hordattam melléje rendelni a kocsisnak (embert), míg egy két hordóra való szőlőt kádakra szedtettem, az elébb szűrt termését haza vitetni, Segictségül a Taposónak menni. Úgy nem különben kádakra forgatván, belőlle Lőrét csináltatni. Melly munkákat azon 17 Taposók éjjel s nappal dolgozván, fizetéseket érdemek szerént vették.” Számadások, 1791.

64. ZmL. Inventáriumokban többször felsorolják a *taposózsákot*.

65. ZmL. „A Szüret alkalmatosságával Sajtolás mellett el égett gyertya egy és negyed font.” Számadások, 1801.

66. ZmL. „Négy napi számosnak a kik aszú szőlőt tapodtak, fizettem 1 Rft 8 krj.” Iratok, 1781.

67. ZmL. Inventáriumok adatai.

68. ZmL. „Szüretkor az ajtómon némelyeknek engedett sajtólni, meg is désmálta vagy taxálta őket . . .”. Bónis István nyafalui úr panasza. Tan. ül. jkv. 1804. Nro. 144.

69. ZmL. Törv.-széki ir. 1820. Nro. 1.

70. Vö. *Bencsik* i. m., Miért perelt . . . (60. jegyzet.)

71. ZmL. „Bilki János özvegyére panaszkodik (. . .) a tanú, uzsonnakor vagy ebidkor le ült, több cselégyeivel együtt tsak száraz kenyeret, hajmával avagy ugorkával evett (. . .) mért sugorgatna is feshvénykedne öreg létére?” Törv.-széki ir. 1776.

72. ZmL. Tan. ül. jkv. 1819. Nro. 218.

73. *Bencsik J.*, Hagyományos szőlőbeli építmények a Tokaji-hegyen. Herman Ottó Múzeum Közlm. 26.; *Bencsik J.*, A tokaji pinceházak. Ház és Ember.

74. ZmL. „Friss emlékezetében lehet az Betsülletes Nemes Tanácsnak, hogy az el múlt 1780 dik esztendőben a Nemes Tanács Szőleinek vinczellére voltam, és minden hiba nélkül dolgoztatam, s gongyát viseltem (. . .) Topa András.” Iratok, 1781.

úr tokaji udvarházában lakott, afféle majoros minőségben.⁷⁵ A vincellérség lehetett alkalmi, 1-2 évre vállalt (kiszegítő jellegű) munka, de többé-kevésbé folyamatos, alap kenyérkereső foglalkozás is. Az előző csoport tagjai között iparos ember is előfordult.⁷⁶ Nagy a gyanúnk, hogy ezek a vincellérek maguk is dolgoztak, emellett napszámosokat is fogadtak egy-egy munkához. A vincellér lehetett (a tulajdonos extraneus, külső birtokos lévén) bizalmi ember is. Nem véletlenül foglalkozott személyével annyira részletesen, s nem is mindig hízelgő módon az 1641-es rendtartás is.⁷⁷

A szőlőmunkások körében két bérezési forma honosodott meg. Az egyik a *napi szám* (napszám) fizetett pénzbeli bér.⁷⁸ Ehhez kevés természetbeni járulék is csatlakozhatott. A kisebb szőlőtulajdonosok étkezéssel toldták meg, a nagygazdálkodók (vincellérjeik közéjöttével) vagy éppen Tokaj város borral vagy *égetett borral* porciót osztottak.⁷⁹ A napszám bér folyamatos limitálása a szőlőbirtokokos vagy az általuk irányított hatóságok visszatérő gondja volt. Természetesen a szőlőműveléshez olyan munkák is csatlakoztak, mint a szőlőkaró hegyezése,⁸⁰ a *szőlőgarád* igazítása,⁸¹ vagy éppen a kőbányászás (a művelt terület peremén),⁸² illetve útigazítás.⁸³

A teljesítménybérezés pedig a *szakmányban* (egy summában alkudott bér) vállalt munkát illette. Szakmányban kiadhatták az adott terület évi munkáját, de egy-egy nehezebb munkaszakaszt (pl. kapálás).⁸⁴ De olvashatunk szakmánykötözésről is.⁸⁵ Ha

75. ZmL. Az 1765-ös conscriptio-ból, példák a Felső Tizedből: „Körösi Pál a P. P. Piaristák házánál (lakik), Melczér Pál Adminisztrátos Uram Vinczellérje Vikovics Jakab.” Az 1770-es conscriptio-ból, példák: „A Pater Piaristák major háza (. . .) Az Gróf Szirmay Háznál Pápai István lakik.”

76. ZmL. „Történet rajtam a múlt 1779 dik esztendőben, hogy a midőn Mesterségemnek fel állításában foglalatokodtam volna, de én ezekben az Isteni Felségtől meg gátoltatván, (. . .) Ezen károm reparatiojára vállaltam fel N N Báro Czolhanznak a Tokaji Promontóriumon öt darab szőlőjét szakmányba dolgozni (. . .) Lipcsei Mihály.” Iratok, számadások. 1780–82.

77. ZmL. „Puncta Regulamenti Cultura Vinearum . . . 1641.” 15. pontból: „Minden Vinczelér Urához való hűséges szolgálatjára is az regulamentumnak meg tartására hitel köteles.” 18. pontból: „Némelly Vinczelérek anyi Emberséges ember szöleit fogagyák föl kapva s nem tudgyák az Urai hogy nem birhatván az szőlővel . . .”

78. Lásd a táblázatot! *Hőgye* i. m. Levéltári Évk. V.

79. ZmL. Az 1784/85. évi városgazdai számadásokból: „Égett Borok a szöllő munkásoknak. 49 nyitónak 4 ittze 1 meszely., 53 metzzőnek 6 ittze, 23 venyike szedő asszonynak 1 ittze 1 messzely, 40 homlitónak 4 ittze, 53 első kapáló napi számosnak 6 ittze, 35 karózó, trágyahordónak . . . stb.”

80. ZmL. Számadások, 1790.

81. ZmL. „. . . szöllő kő gáttjának meg csináltatásáért . . . fizettem 15 Rft-t.” Számadások, 1799. „. . . a nagy zápor be öntötte annak ki tisztására, s belőle a kövek kihordatására, s azon ki horrott kövekből Garágyának jobban való csinálására fizettem 109 embernek 12 Rft 36 krj-t”. Uo. 1789. „. . . szőlőnek zápor miatt be omlott gypüjének reparatiojára . . . fizettem . . .” Uo. 1784/85.

82. ZmL. „. . . ugyan e szöllő körül puska porral köveket hányató és azokból kő garadot rakó 18 embernek fizettem . . .” Számadások, 1784/85.

83. ZmL. „A Várad utcátul kezdve Meczenzeffek által szekér út csináltatván . . . az Hideg oldalon fel . . .” Iratok, 1761. „. . . az Garadgyákon elegendő venyige vagyon, azokat rakják az olyan helyekre (az útra) és földet húzzanak reája”. Uo. 1771. május 3.

84. ZmL. „Salamon sidó szölejét szakmányba Örössi Mihálllyal felvállaltam . . . summája 27 Rf.” Tan. ül. jkv. 1808. Nro. 123. Általában a szőlőnek 7 *szakmányával* számoltak. Vagyis ez a művelés hét fázisát szakmánymunkával végeztette el.

85. ZmL. „Jún. 27 szakmányt fizettem a kötözésért.” Számadások, 1796.

kevés volt a munkavállaló, vagy kedvezőtlen az időjárás, akkor is a szakmánybérezéshez folyamodtak.⁸⁶ Ebben az esetben (úgy tűnik) a munkavállaló előnyhöz juthatott. A szakmánymunka elterjedtségéből következett az, hogy – a későbbiekben tárgyalandó – az ingatlan értékbecslésénél nem mindig a kapás(!), hanem a szakmány fogalmával is számoltak, mint mértékegységgel. Arra is van adatunk – igaz kései –, hogy a szakmányosok természetben kapták bérezésüket.⁸⁷ Ez mégsem lehetetlen a korábbi évtizedekben sem, hiszen a pénzgazdálkodást helyettesíthették ezzel a formával.

A napszámbért táblázatban, összesítve mutatjuk be. Tokaj város – rendszeresen számon tartott, jól rögzített területű – szőlőinek művelésére fordított napszámok (napi bér) rendszerbe foglalásával érzékeltetjük a művelés költségeinek, illetve a területnek, továbbá a bérnek a viszonyát.

E táblázatok összeállításához Tokaj város 3 (de tulajdonképpen 4) szőlőjével számoltunk. Eszerint a Nagymogyoróson 40+32 (összesen 72) kapás szabad szőlőjének, továbbá a Túrzóban 12 és a Paxiban ugyancsak 12 kapás dézsmás szőlőjének műveléséhez szükséges munkáslétszám szerepel. Szembeszökik az adott munkafázis elvégzéséhez igénybe vett munkáslétszám, s érzékelhetjük, hogy egy-egy darab szőlő művelésekor hogyan aránylott a (kapásokban mért) terület és a munkáslétszám. Kisebb ingadozás folyamatosan tapasztalható. Különösen a Nagymogyorós 72 kapás szőlőjében mutatkoznak jelentős ingadozások. A talajművelés (különösen is a kapálások) igénylik a legtöbb munkást. A Túrzó és a Paxi 12–12 kapás szőlőjében megközelítően ennek megfelelő a munkáslétszám.

86. ZmL. „Fedést (mivel) félttem az időtől szakmányba adtam fedni.” Számadás, 1789.

87. Vö. *Bencsik* i. m. 1987. *Napjaink-ban*. (29. jegyz.)

Nagymogyorós
Egy adott terület műveléséhez igénybe vett munkáslétszám (= napibér) 1777–1792 között

Évek	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788	1789	1791	1792
Nyitás	49	35	23	36	33	37	36	29	29	31	34	sz	sz	sz
Metszés	47	38	35	27	30	31	37	34	34	29	24	50	31	23
Venyige és karószedés	?	19	17	12	12	12	9	13	14	13	13	13	8	7
Humlítás	57	20	27	27	5	28	34	9	10	?	7	68	34	76
Ganajhordás	57	14	?	6	2	16	20	9	?	?	7	29	12	31
Első kapálás	70	62	40	50	48	47	47	52	39	38	55	65	62	59
Karózás	28	14	14	9	10	12	13	?	11	10	13	11	8	13
Kötözés	97	67	45	72	sz	45	40	18	37	38	36	25	sz	sz
Második kapálás	69	69	56	67	60	47	33	59	43	38	66	56	43	sz
Igazgatás	56	58	33	32	22	54	34	27	43	36	32	29	?	29
Gyomlálás	?	16	37	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
Harmadik kapálás	64	82	52	4	45	51	35	69	39	38	?	71	42	43
Szedés	88	142	40	68	174	43	39	83	28	22	33	44	82	53
Puttonozás	25	21	8	18	?	7	8	9	3	6	2	6	?	10?
Taposás	10	?	3	?	9	2	?	4	1	?	2	3	?	2
Sajtolás	?	?	?	?	?	2	?	?	2	?	?	?	?	4
Fedés	sz	sz	sz	sz	26	25	22	28	22	22	23	sz	sz	sz

(Megjegyzés: Sz: Szakmány.)

Túrzó
Egy adott terület műveléséhez igénybe vett munkáslétszám (= napibér) 1777–1792 között

Évek	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788	1789	1791
Nyitás	6	10	12	7	9	10	10	9	11	11	9	sz	9
Metszés	18	16	12	10	9	10	9	10	11	11	8	9	9
Venyige és karószedés	?	7	7	4	5	3	3	4	5	5	?	?	?
Humlitás	13	9	?	8	?	5	13	?	6	?	3	?	12
Ganajhordás	16	5	?	?	?	3	18	?	?	?	2	?	6
Első kapálás	16	12	12	10	12	12	13	14	11	10	12	12	nincs adat
Karózás	12	7	7	2	5	5	5	9	5	5	5	3	
Kötözés	26	16	12	29	sz	17	20	25	17	16	12	11	
Gyomlálás	?	?	9	?	?	?	?	?	?	?	?	?	
Második kapálás	25	14	16	27	27	17	13	13	11	12	11	9	
Igazgatás	14	14	10	12	5	12	11	14	19	14	8	9	
Harmadik kapálás	11	14	14	10	12	12	12	14	12	12	10	9	
Szedés	27	39	22	20	29	7	25	16	12	9	17	14	
Puttonozás	6	5	6	9	2	1	2	4	2	1	1	2	
Taposás-sajtolás	4	2	3	?	1	?	3	?	1	?	1	?	
Fedés	sz	sz	sz	sz	7	7	10	9	9	9	8	sz	

Paksi
Egy adott terület műveléséhez igénybe vett munkáslétszám (= napibér) 1777–1792 között

Évek	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788	1789	1791	1792
Nyitás	9	9	11	11	8	9	8	8	9	9	8	sz	9	7
Metszés	9	13	7	10	10	9	10	9	9	9	8	8	9	11
Venyige és karószedés	?	7	5	3	3	3	3	4	4	4	3	9	4	3
Humlitás	15	16	7	11	5	?	11	26	24	6	10	7	12	9
Ganajhordás	?	12	6	17	4	?	12	22	15	4	10	6	6	10
Első kapálás	12	12	9	10	10	10	10	12	9	9	10	11	9	10
Karózás	10	5	6	5	4	4	5	6	4	4	4	4	4	9
Kötözés	16	14	15	28	sz	15	10	16	14	13	12	8	sz	sz
Második kapálás	10	4	14	13	11	13	8	12	9	9	10	8	9	sz
Igazgatás	10	8	8	9	7	12	6	14	16	11	6	8	?	6
Harmadik kapálás	9	13	12	12	11	11	9	12	10	9	9	8	9	8
Szedés	10	14	23	24	32	7	11	22	18	10	15	24	?	16
Puttonozás	5	4	6	12	3	2	3	5	3	2	1	1	?	3
Taposás, sajtolás	2	2	4	?	?	1	1	1	1	?	12	1	1	?
Fedés	sz	sz	sz	9	8	8	8	8	8	8	7	6	?	sz

A szőlőmunkások egynapi bére – krajcárban – (1778–1789)

Évek	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788	1789	1790
Nyitás	12	13,5	12	12	12	12	15	12	12	17	sz	5 garas
Metszés	13,5	15	13,5	13,5	13,5	15	15	13,5	13,5	16	15	márijás
Venyige és karószedés	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	3 garas
Humlitás	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	18	márijás
Ganajhordás	9	9	?	?	9	9	9	9	9	9	9	9
1. kapálás	15	15	15	15	15	15	15	15	15	17	17	6 garas
Karózás	15	15	15	?	15	15	15	15	15	17	17	6 garas
Kötözés	10,5	9	9	sz	9	9	9	9	9	9	10,5	?
2. Kapálás	17	15	15	17	17	15	15	15	15	17	17	20 krj
Igazgatás	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	10,5	?
3. Kapálás	15	15	15	15	15	15	15	15	15	17	17	20 krj
Szedő	7,5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	7,5	2 garas
Puttonos	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	2 garas
Taposó	17	17	?	15	?	17	17	17	?	15	17	?
Sajtoló	12	?	?	?	?	?	?	15	?	?	?	?

A város három szőlőjének műveltetésére fordított kiadások A részösszegek százalékos (%) aránya
évenkénti összege (Rénes Ft-ban)

Évek	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1788	1789
Összeg*	206,11	150,15	162,29	167,39	143,07	143,03	169,13	160,25	102,06	128,22	216,08
Nagymogyorós	140,13	88,37	98,34	110,47	96,02	85,40	102,48	102,50	67,01	79,01	159,06
ennek %-a	67,96	58,86	60,80	66,28	67,13	59,79	60,35	64,25	65,68	61,71	73,61
Turzó	35,28	32,42	28,47	27,37	25,09	32,46	30,18	27,00	13,05	24,07	29,36
ennek %-a	17,13	21,53	17,59	16,46	17,48	22,86	17,86	16,87	12,75	18,75	13,65
Paksi	30,29	28,55	35,08	29,15	21,56	24,37	36,07	30,35	22,00	25,14	27,26
ennek %-a	14,70	19,33	21,60	17,48	15,38	17,13	21,30	19,06	21,56	19,68	12,73

(Magyarázat: a pénzösszeg* frásakor a Rft-ot elől, a krajcárt „jel” nélkül szerepeltetjük, hiszen a Rft 60 krajcárral egyenlő!)

Következésképpen most a napszámbeírásokról táblázatunk mutat be. Pontossággal kiszámíthatjuk a terület műveltetésének költségét, amelyet a következő táblázatunk mutat be.

A szőlőingatlan a 17–18. században, de még később is (1848/49-ig) Tokajban a vagyonosodás, a tőkeképzés alapja volt.⁸⁸ Aki egyáltalán arra törekedett, hogy vagyonával megalapozza mind maga, mind családja létét, az igyekezett szőlőt vásárolni. A zálogjogtól a tényleges megvételeig terjedhetett a birtokbajutás. Ide értve mindenképp a családi vagyon átörökítését. Eközben a vér szerinti leszármazottaknak, továbbá a szomszédoknak elővételi jogot biztosított a jogszokás.⁸⁹ Jeles zálogbirtokos volt Tokajban az orosz cár is.⁹⁰ Ilyetén jelenléte jó példa lehet arra, hogyan tudta évtizedeken át megtartani a szőlőt egy, a hazai törvények által eleve kizárt birtokos család, ebben az esetben a „Muszka cárné”.⁹¹

A zálogügylet természetesen nem jelezte az ingatlan tényleges értékét. Más volt a parlagföld, netán a gazdátlanná lett terület művelésbe fogása. Erre a gyakorlatra számos esetet hozhatunk fel példaként.⁹² Mert az ilyen területet bizonyos összeg lefizetése után a földesúr engedélyével újra gazdasíthatták. A szőlővásárlás mindennapos volt Tokaj-Hegyalján. A szőlő értékes voltát ismerve, ragaszkodtak mind a közösségek, mind a családok ahhoz, hogy ha tehették, a szőlő ne kerüljön idegen birtokos (extraneus) kezére. Bár kétségtelen, hogy ezt minden esetben nem tudták megakadályozni. Nem különösen akkor, ha egy-egy darab szőlőt kótyavetyén értékesítettek. Ezekben az esetekben már jogszerűen számolni kellett a szőlő tényleges, forgalmi értékével. Azt látjuk, hogy a testamentumokban, sőt inventáriumokban (legalábbis ez utóbbiak egy részében) sem szerepel a szőlőbirtok értéken. Noha osztálytétel esetén, illetve adásvételkor az értéket szerepeltették. A korai szerződésekben, illetve licitációk alkalmával felvett jegyzőkönyvekben csupán egyetlen tételként szerepel a birtok ára. Hogyan becsülték meg a szőlős ingatlan forgalmi értékét? A becsú alapja nem a terület nagysága, nem is a talaj minősége, hanem az ültetvény állapota, a várható jövedelem volt. Ilyen összefüggésben tanulságos a tényleges becslés, egy-egy darab szőlő felbecsülésének gyakorlata, mint (közgazdasági) értékmeghatározó akció.

„Rotter János szőlője (. . .) Tokaj városa határában a Kócsag nevű Promontóriumon (. . .) lévő Dézma adó szőleit nevezvén ki (. . .) egész esztendei hét rendbeli rendes munkájára pedig 140 munkások meg kívántatnak, napi bérek 30 krj, (tész) 70 Rft-kat. 5 hordó bort terem sovány voltához képest, azt 15 Rft-ra határozván, egy munkája 20 ember . . .”⁹³ Böszörményi József szőlője a Szappanoson, Rakamazi lakos Ekker Péter szomszédságában (. . .) esztendei szakmánya 4 ember kapálló szőlőnek (. . .) tiszta jövedelme 16 Rft, capitalis interese 266 Rft 40 krj.”⁹⁴ „Az ú. n. Szarka Szőlőnek hely színe (kimentünk), mely a Garai Promontóriumon Magyar János és

88. ZmL. „Szirmay szőlőt vették . . . Nemes Oroszi András, Svékus Gergely, Martinidesz József, Kaczur János . . . 591 Rft.” Tan. ül. jkv. 1820. Nro. 137.

89. Vö. *Kalmár J.*, Mád, Tokaj-hegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. É. n. A „Mád falukönyve” c. fejezet. *Tárkány Szücs Ernő*: Magyar jogi népszokások. Bp. 1981. 530. „Szomszédsági jogok”.

90. *Tardy L.*, A tokaji Borvásárló Bizottság története (1733–1798). Sárospatak, 1963.

91. ZmL. „Concriptio Vinearum promotoris Tokaiensibus . . . 1765.” A Cseppegő promontóriumon 40 kapás, a Hitványban pedig 9 kapás szőlőt zálogjogon bírt. Vincellérjük Bodnár József 7 kapás szőlővel rendelkezett. Zálagra más példák is akadnak, így a tokaji görögök köréből: „Mgos Beleznay Mihályné (szabad szőlőjét) mostanában bírja Tokaji kereskedő Popovics Kristóf 12 esztendőre szabad épülésre . . . Szabad szőlő Ttes Desseffy András úré, melyet bír Tokaji kereskedő Jánosi György szabad épületre 20 esztendőre . . .” Urbéri összeírások, 1789/90.

92. ZmL. „Szirmay birtok . . . elparlagosodott részt Rochlitz József megvásárolta 250 Rft-ton.” Tan. ül. jkv. 1820. Nro. 137.

93. ZmL. Iratok, 1821.

94. ZmL. Törvénytörvényi ir. 1824.

Mlgs Beck Pál Consiliárius Úr Szölleik közt helyeztetik, s minek utánna azt öszsze vissza, keresztül kasul, árokrol árokra szemesen meg vizsgáltuk a 3 ember kapás szőlőt, melynek közép termését 2 hordó borra, hordóját 18 ft-val számítván, a munkásnak pedig napi bérét 30 krj-a állapítván, a mostani állapottyához képest betsültük 366 Rft 40 krj-ra. (Másik) Egy ember kapás szőlőt, melynek közép termését 1 hordó borra, egy hordó bort 18 ftyval, a munkásnak pedig napi bérét 30 krj-okkal vévén fel 91 Rft 30 krj (értékű).⁹⁵ Fliegler Károly úr(nak) „A Tokaji határban a Hideg oldal Promontóriumon lévő Szöllőt találtuk 19 Kapásnak, ezeket 30 krjával számítván, tészen 9 f. 30 krj-t, melly szerint Hét rendbeli munkája megyen 66 fr 30 krj. Ezen szőlő meg teremhet Közép Termést vévén 8 hordó bort, azokat 13 ftyával számítván tészen 104. fto, mellyből le húzván az 66 frint 30 kroat, fel marad haszon 37 frint 30 krj, mellynek Capitalissa tészen 625 fto és így azon szöllő betsültetett . . . 625 (fnt).⁹⁶ Dávid István vagyoneleltárából „A Nyulas Promontóriumon fekvő Dézma adó Szöllő melly a Tarczali határban vagyon, egy részről Kollát József, más részről Fási Mihály Szőlejek szomszéd-ságában fekszik meg tart mint egy 20 kapást, ezek napi számját 30 xjával számítván tészen 10 ftkat, a Szöllő munkának 7 szakmánya lévén meg kívántatik a munkáltatására öszvesen 70 forint, ezen szöllő meg teremhet jó Státusához képpes közep szerű termés idején No 11 hordó Bort, ezeket 12 Vftyával számítván, tészen 132 ft, ezen summából lehúzván a munkáltatásra meg kívántató költséget, 70 forintot, marad haszon 62 forint. Ennek a számítandó haszonnak Capitalissa Nro 1033 f 20, melly szerint ezen Szöllő általunk betsültetett 1033 ft 20 krj-ra.”⁹⁷ Bégányi Antal úr szőlője: „Elmentünk a Hideg-oldal Promontóriumon egy felől nagy Mgs Gróf Gyulai Ignác úr (. . .) szabad Szöllője, más felől az ú. n. Danczka part között helyheztetett szabad Szöllőbe és az árkokon keresztül meg járván, s vizsgálván, úgy tapasztaltuk, hogy ennek egy munkájára meg kívántatik 12 Ember, kiknek is napi számokat 30 xrával számolva, ennek Esztendei költségés 7 szakmánnját a 2 ft Pásztor Bérnek hozzá járulásával 44 ftkkal járuló Költségének; – a középszerű Esztendőben való s mostani sovány állapottyához alkalmaztatva reménylett s szabadságához képest a Dézma ki nem adásával egyetemben számítható 4 1/2 Hordónyi Bor termését pedig, 15 frtyával véve, 67 ft 30 xkat ütő Summának kinéztük; melynél fogva lehúzván ezen 67 ft 30 xrbul az Esztendőnként Pásztor Bérrel egyetemben kívántató rendes költséget, ú. m. a 44 ftkat; a mennyiben abbul Esztendőnként járuló haszon gyanánt 23 fto s 30 xrok, mellyek is 391 ft 40 xr Capitalis Summának procentuális Interestét tészik, fel maradni látzanának; ezért mi ezen Szöllőt Szabadságát is bele értvén, mostani állapottyához képest betsültük 391 váltó Cédulai forintokra és 40 xrokra, mostani függő termésén kívül, – a mellyet is Három Hordónyi mustnak reménylvén, mint hogy annak meg szedésére még költség kívántatt-nak, tsak 10 ftyával számolva, 30 fto, vagy is így ezen Szöllőt szabadságával s idei függő termésével egy Summában betsültük 421 váltó cédulai ftoakra.”⁹⁸

A bemutatott szőlőbecsük a 19. század első harmadában kibontakozó gazdaság-szempon-tú gondolkodást, s az abból sarjadó becslést illusztrálják. A szövegezésből többször kiténik, hogy a hatóság megbízottai a felértékelendő ültetvényt pontosan megvizsgálták, számba vették a növények állapotát, a terület nagyságát (ez pedig, hány ember képes megművelni). Majd pedig a szőlőművelés ekkori gyakorlatából, az éven-kénti megkívánt hét munkájából, *szakmányából* (nyitás, meccés, karózás, 3 kapálás, fedés) kiindulva, az ekkor általánosnak tekintett 30 krj-os napi bért véve alapul megad-ták a tulajdonos kiadásának összegét. Majd felbecsülték a várható termést, annak

95. ZmL. Tan. ül. jkv. 1826. Nro. 126.

96. ZmL. Fliegler Károly inventáriuma, tan. ül. jkv. 1829. No. 299.

97. ZmL. Uo. 1832. Nro. 55.

98. ZmL. Uo. 1829. Nro. 246.

tényleges értékét, s a kettőnek a különbségével kalkuláltak. Ez volt a tényleges érték éves kamata (interes), amely 6%-os kamatlábnak felelt meg. Ezt vonatkoztatták a dézmás szőlőkre. Ha szabad szőlőt becsültek, akkor a várható termés mennyiségét dézsmával (egyheted) együtt vették számításba.

A tokaji szőlőtermelők mindennapos szemléletében a „szabad” szőlő pusztán annyival ért többet, amennyi a kiadandó dézsma mértéke (vagyis a termés egyhetede) volt. Ilyenformán a „szabad” volta nem gyakorolt semminő befolyást tulajdonosa társadalmi állapotára, vagyis attól, hogy szabad szőlő birtokosa volt, ugyanúgy zsellér maradt, mint a dézsmaköteles szőlők tulajdonosai. A szőlő tehát így is teljesen független, a birtokos személyéhez nem kötődő tulajdon volt.

DIE WEINKULTUR DER TOKAJER BERGE, DER SCHÄTZUNGSWERT DER WEINGUNDBESITZE VOR DER MITTE DES 18-TEN JAHRHUNDERTS

Nach dem Freiheitskampf unter Ferenc Rákóczi wurde Tokaj Königsbesitz. Seine ertragreichen Weinberge wurden in das System der Kammerbesitzungen integriert. Die hundert Jahre friedlicher Entwicklung nach diesem Freiheitskampf bedeuteten für Tokaj Zuwachs an Reichtum und Besitz. Auch in der Landwirtschaft kam es zu günstigen Veränderungen, und zwar stellten sich die Eigentümer und Pächter in den Gemarkungen mit wenig Ackerland sowie auch die Einlieger auf den Weinanbau und die Weinkelterei um. Auf diese Weise siedelten sie hier die Monokultur an, was ja ganz selbstverständlich ist, denn die Grundbesitzer in unterschiedlichem Rechtsstand, ja sogar die Pächter, waren allesamt darauf bedacht, möglichst viel Nutzen aus dem Weinbau zu ziehen. Das gleiche Ziel verfolgte natürlich auch das Königshaus.

Von Zeit zu Zeit wurden die Besitzer der Weinberge, die Rechtsstand des Weinbesitzes und die eingetretenen Veränderungen in Konskriptionen erfasst. So sind uns in den Archiven der Stadt zahlreiche, als recht genau anzusehende Konskriptionen erhalten geblieben. Die zehntpflichtigen Weinbergbesitzer wurden gesondert erfasst. Sie waren zumeist Häusler, zu einem kleineren Anteil jedoch hauslose Einlieger, des weiteren Stadtbürger und Kleinadelige.

Wie aus den Weinkonskriptionen von 1765 und 1772 hervorgeht, wurden im ersten Jahr 8789 beziehungsweise (in der zweiten Konskription) später 8803 Reihen Weinstöcke in der Gemarkung von Tokaj erfasst. Die letztere Angabe musste später um weitere 698 Reihen Weinstöcke (ung.: *kapa*) ergänzt werden, sodass es also auf dem gesamten Gebiet 9501 Reihen gab. 53,77% der Weinanpflanzungen waren zehntpflichtig.

Wir konnten uns auch eingehend mit den Weinbergbesitzern befassen, da sie ebenfalls einzeln aufgeführt waren. Ein Teil unter ihnen waren Mitglieder adliger Familien, darunter auch Familien aus dem mittleren und dem Oberadel. Diese waren nicht hier wohnhaft, sondern liessen ihre Weinbesitzungen von *Verwaltern* (Inspektoren) und *Winzern* leiten. Ausserdem besaßen auch verschiedene Institutionen Weinberge bei Tokaj. Neben den ansässigen Kirchen gehörten hier auch den Debrecener Piaristen, den Basiliten von Pócs, den Prämonstratensern von Jászó, sowie dem Domkapitel und dem Bistum von Eger Weinberge mit Herrenhäusern oder Kellereien. Im Jahre 1766 hatten die zehntpflichtigen Weinberge insgesamt einen Ertrag von 3539 Kübel und 6 Quart Most, wobei bemerkt werden muss, dass der Besitzer von dem Wein oder Most ein Siebtel als Abgabe an den Landbesitzer, hier in Tokaj an die königliche Domäne, abzuführen hatte.

An dieser Stelle sollte auch unbedingt gesagt werden, dass der Weinbau sehr arbeitsintensiv war. Das heisst, dass für einen Weinberg mit 8 bis 9 Tausend Reihen immer eine bedeutende Zahl an Tagelöhnern, Lohnarbeitern im allgemeinen zum Hacken und Binden usw. nötig war. In Tokaj wurden jährlich für rund 60 000 Arbeitstage Arbeiter beschäftigt. Eingehende Ausführungen geben wir hierzu aus Lohnabrechnungen aus den Weinbergen, die aus den Jahren zwischen 1778 und 1790 stammen.

János Bencsik